

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЗАЙНЯТОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

DETINIZATION OF EMPLOYMENT IN THE CONTEXT OF ENSURING ECONOMIC AND SOCIAL SECURITY OF THE COUNTRY

Ця стаття узагальнює основні теоретико-методичні основи забезпечення національної, економічної та соціальної безпеки країни. Основною метою проведення дослідження є аналіз шляхів зниження процесу детінізації зайнятості в контексті забезпечення економічної та соціальної безпеки країни. Завданням дослідження є аналіз теоретико-методичних положень формування економічної та соціальної безпеки України через призму врахування дестабілізуючих чинників, зокрема регулювання процесів детінізації зайнятості. Актуальність вирішення даної наукової проблеми полягає в тому, що забезпечення національної та економічної безпеки є одним із найважливіших завдань держави. Виокремлення шляхів реалізації засад безпеки є питанням динамічним, оскільки враховує множини змінних факторів економічного, інституційного та міжнародного середовища, що забезпечує зростання актуальності дослідження у кожній фазі економічного циклу. Об'єктом дослідження обрано процес формування економічної та соціальної безпеки держави через процес детінізації зайнятості.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека, соціальна безпека, тіньова економіка, детінізація зайнятості.

This article summarizes the main theoretical and methodological foundations of ensuring the national, economic and social security of the country. The main purpose of the research is to analyze the ways of reducing the process of detinization of employment in the context of ensuring the economic and social security of the country. The task of the research is to analyze the theoretical and methodological provisions of the formation of the economic and social security of Ukraine through the prism of taking into account destabilizing factors, in particular, the regulation of the processes of detinization of employment. The systematization of literary sources and approaches to solving the problem proved that the process of detinization of employment is one of the most important ways to overcome the economic crisis in Ukraine and, as a result, is one of the ways to ensure the growth of its economic and social security. The urgency of solving this scientific problem lies in the fact that ensuring national and economic security is one of the most important tasks of the state. Identifying ways to implement security principles is a dynamic issue, as it takes into account a number of changing factors of the economic, institutional and international environment, which ensures the growing relevance of research in each phase of the economic cycle. The study of the issue of reducing the shadowing of employment to ensure the economic and social security of the state in the article is carried out in the following logical sequence: the analysis of historical aspects of the emergence and implementation of national security tasks of states during their formation; analysis of the functions and values of the modern state; identification and analysis of important principles of ensuring the economic and social security of the state; analysis of theoretical approaches and practical foundations of the study of the concept of "shadow economy" in the context of factors causing a high level of shadowing and ways to reduce it; analysis of possible ways to ensure detinization of employment and income through institutional and legal regulation of these processes. The process of forming the economic and social security of the state through the process of detinization of employment was chosen as the object of the study. The results of the conducted research can be useful for the formation of the strategy of economic and social security in Ukraine.

Key words: national security, economic security, social security, shadow economy, detinization of employment.

УДК 330.341

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct71-10>

Кліпкова О.І.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри соціального забезпечення та управління персоналом,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Klipkova Oksana

Lviv Ivan Franko National University

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку підприємництва питання забезпечення та збереження національної, економічної та соціальної безпеки є надзвичайно актуальним. Актуальність, складність і багатоаспектність проблеми забезпечення певного рівня економічної безпеки вимагає виокремлення теоретико-методичних підходів вивчення зазначеної категорії, актуалізації дослідження факторів, які визначають ймовірність реалізації засад соціальної безпеки у період економічної та політичної турбулентності.

В Україні вирішення цієї проблеми, в тому числі наукові знання про її сутність, перебуває на стадії формування. Відсутність належного механізму безпеки в економічній і соціальній сфері в українських умовах настільки ускладнює подолання зовнішніх і внутрішніх загроз, що виникає необхідність проведення теоретичних та аналітичних досліджень з цього приводу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретико-методичні засади економічної та соціальної безпеки досліджували О. Барановський, І. Бінько, О. Власюк, Г. Дарнопих, Я. Жаліло, М. Єрмошенко, О. Користін, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Шлемко та інші. Дослідники сформулювали концептуальні положення теорії економічної безпеки, визначили фактори впливу на її забезпечення, виокремили відмінності та тотожності у дослідженнях категорій «економічна» та «соціальна» безпека.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз шляхів зниження процесу детінізації зайнятості в контексті забезпечення економічної та соціальної безпеки країни. Завданням дослідження є аналіз теоретико-методичних положень формування економічної та соціальної безпеки України через призму врахування дестабілізуючих чинників, зокрема регулювання процесів детінізації

зайнятості. При написанні статті використано історичний та логічний методи при визначенні історичних передумов формування змістовного наповнення категорій «національна безпека», «економічна безпека» та «детінізація зайнятості», метод наукової абстракції – при визначенні передумов забезпечення економічної та соціальної безпеки країни в умовах турбулентності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Кожна країна, функціонуючи в середовищі інших країн, переслідує багато інтересів. Особливе місце серед них займає безпека. Беручи участь у міжнародних відносинах, держава постійно прагне забезпечити та підтримувати належний рівень безпеки, завдяки чому вона гарантує своє виживання, забезпечує всебічний розвиток та дає відчуття безпеки своїм громадянам. Однак ця діяльність залежить від багатьох факторів, до яких передусім належать геополітичні та військові умови.

Роздуми з цього приводу слід почати з представлених поглядів деяких філософів. Одним із них є Арістотель, який вважав, що держава є територіальною спільнотою та організацією, що охоплює всіх членів, які проживають на даній території в межах своєї діяльності, у якій має панувати право, щоб забезпечити справедливість і добро для своїх підданих. На його думку, держава – це певна спільність різноманітних груп людей, необхідних для її існування [1].

Подібним чином вірив і Платон, який схопив суть держави одним реченням, а саме: «поки держава, що розширюється, хоче бути єдністю, тоді розширюй її, а не далі цієї межі».

В думці обох філософів держава сприймається крізь призму її громадян. Вони є підданими, і створене ними творіння, яке називається державою, має служити їм. Погляди цих великих мислителів показують нам ідеальну державу, але вони не описують реальні суспільні відносини в ній. Отже, ці думки сприймаються як нереалістичні бачення, те, до чого ми повинні прагнути, але через наші вади ми ніколи не досягнемо.

В аспекті досягнення цілей економічного розвитку варто також згадати про сім функцій, які виконує кожна сучасна держава, а саме:

- внутрішню, яка зводиться до забезпечення порядку та безпеки в середині країни, що досягається за рахунок діяльності органів державного управління;

- зовнішню, що здійснюється через діяльність у сфері відносин з іншими державами та міжнародними організаціями, зміст якої полягає у захисті інтересів держави, що здійснюється переважно її дипломатичною службою;

- економіко-організаційну, що виявляється в організації економіки та впливі на економічні процеси;

- соціальну;

- адаптивну, що полягає в пристосуванні держави до мінливих цивілізаційних умов;

- регулятивну, що полягає у впливі на суспільні процеси, що відбуваються;

- інноваційну, що передбачає запровадження державою нових процесів і соціальних перетворень [2].

До основних цінностей, національних інтересів та стратегічних цілей сфері національної безпеки належать: збереження незалежності, територіальної цілісності, суверенітету та забезпечення безпеки держави і громадянина, формування міжнародного порядку, заснованого на солідарності та повазі до міжнародного права, що гарантує безпечний розвиток країни, зміцнення національної ідентичності та захист національної спадщини, забезпечення умов сталого та стійкого соціально-економічного розвитку та охорони навколишнього природного середовища тощо.

Національні інтереси є основою національної безпеки, а їх реалізація здійснюється шляхом досягнення результируючих стратегічних цілей, що вимагає планування та виконання конкретних завдань, а також володіння та використання відповідних сил, засобів і можливостей [3]. В свою чергу під економічною безпекою слід розглядати такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати резильєнтність до внутрішніх та зовнішніх загроз та задовольняти потреби індивіда, сім'ї, держави та суспільства в цілому [4].

До важливих засад забезпечення економічної та соціальної безпеки держави можна віднести збалансованість використання фінансових інструментів та ефективну реалізацію фінансових інтересів, детінізацію зайнятості, всебічне правове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання, розвиток технологічного потенціалу, захист інформаційних ресурсів, дотримання чинних екологічних норм, збереження і розвиток інтелектуального потенціалу, гарантування безпеки майнових та фінансових ресурсів тощо [5].

В аспекті формування соціально-економічного напрямку реалізації засад безпеки держави в умовах постпандемічного стану та воєнних дій на її території доцільно звернути увагу на процес детінізації, зокрема детінізації зайнятості. Тінізація економіки в Україні – складний процес, що пройшов у своєму розвитку етапи від явища загальнокримінального характеру у сфері економічних відносин до системи складних соціально-економічних процесів. За методологією ООН близькими поняттями до визначення «тіньова економіка» є приховане виробництво (діяльність), неформальна або неофіційна діяльність та нелегальна діяльність. До тіньової економіки належать усі види виробництва, які є легальними, але з різних причин приховані від органів державної влади:

- уникнення сплати податків та обов'язкових зборів до бюджету та позабюджетних фондів;

– уникнення сплати внесків до соціальних фондів;

– звільнення від певних зобов'язань правових стандартів (розмір мінімальної заробітної плати, правила безпеки на робочому місці тощо);

– уникнення заповнення будь-яких адміністративних або статистичних форм дослідження економічних процесів [6].

Рівень тіньової економіки у 2021 році за методом «витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги» зменшився порівняно з 2020 роком на 1 в.п. (до 22% від обсягу офіційного ВВП). Тенденцію до зменшення рівня тіньової економіки за цим методом підтвердило скорочення кількості неформально зайнятого населення віком від 15 років і старше – до 19,5% від загальної кількості [7].

Для зменшення детінізації економіки та як наслідок підтримання рівня економічної безпеки країни слід нівелювати вплив таких чинників як: низький рівень захисту прав власності та ліквідності фондового ринку, недосконалість судової системи, високий рівень корупції, детінізація зайнятості, збройна агресія росії проти України тощо. Зважаючи на перелік негативних чинників пріоритетами детінізації економіки України мають бути: детінізація фінансового ринку, детінізація зайнятості та детінізація земельних відносин.

Чинником активного розвитку тіньової економіки є, зокрема, неоголошена (офіційно не зафіксована) праця, заробітну плату за яку офіційно не фіксують для уникнення оподаткування або документування. Неоголошена праця найпоширеніша у сфері сільського господарства, будівництва, торгівлі, транспорту, тимчасового розміщення, організації харчування. Крім цього, сприятливі умови для тіньової економіки створюють заходи щодо заниження доходів підприємств суб'єктами господарювання, які мають значні готівкові кошти, проте оприбутковують тільки частину своїх доходів, щоб уникнути податкового тягаря [8].

В свою чергу процес детінізації зайнятості доцільно розглядати у двох аспектах: детінізації доходів та детінізації безпосередньо самої зайнятості. Детінізація доходів забезпечить додатковий приплив коштів до державного бюджету та налагодження офіційних відносин на ринку праці. Кожному громадянину гарантується право заробляти собі на життя працею та отримувати за це винагороду у вигляді заробітної плати не нижче від визначеної законом, а виплата заробітної плати «у конвертах» призводить до значних негативних наслідків не тільки для бюджету, а й для самих працівників. Своєчасна сплата внесків до Пенсійного фонду є запорукою соціальної стабільності в країні [9]. Крім того, тінізація заробітних плат загрожує стримуванням нагромадження коштів накопичувальної системи та розвитку її інвестиційного потенціалу [10].

Для інтенсифікації цього процесу запропоновано Верховній Раді внести зміни до законопроекту № 5153 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету». Такі зміни передбачатимуть запровадження знеособленої одноразової (спеціальної) добровільної декларації, що має на меті спростити та убезпечити процес декларування доходів, хоча відсутність у декларації необхідності вказання шляхів походження капіталу нівелює можливість відмежування майна та майнових прав, отриманих як внаслідок порушення податкового, валютного законодавства, так і внаслідок вчинення інших злочинів [11]. Зважаючи на вищесказане Урядом України 5 вересня 2018 року прийнято розпорядження «Про заходи, спрямовані на детінізацію відносин у сфері зайнятості населення», яке передбачає проведення Державною службою України з питань праці, Державною фіскальною службою України, Пенсійним фондом України, Національною поліцією України, іншими центральними органами виконавчої влади спільно з органами місцевого самоврядування комплексних заходів спрямованих на детінізацію ринку праці та вдосконалення контролю за оформленням трудових відносин із найманими працівниками. До таких заходів належать:

– посилення координації органів державної влади в питаннях проведення роз'яснювальної роботи;

– здійснення заходів щодо виявлення фактів застосування незадекларованої праці;

– перегляд актів органів виконавчої влади та внесення змін до них з метою посилення контролю за оформленням трудових відносин тощо [12].

Інституційний аспект регулювання процесів детінізації зайнятості є визначальним при побудові механізму реалізації економічної та соціальної безпеки України. Потрібно також модернізувати системи соціального захисту, які є основою у боротьбі з бідністю, щоб зробити їх ефективними в умовах потрясінь, а також викликів у довгостроковій перспективі [13].

Висновки. Зважаючи на недостатнє вивчення змісту та інструментарію теоретико-методичного обґрунтування понять «економічна» та «соціальна» безпека, є можливим виокремлювати вектори досліджень категорій і чинників впливу механізмів їх забезпечення. В Україні у період турбулентності, спричиненої воєнними діями на її території, рівень тінізації економіки додатково підриває ймовірність зростання надходжень до державного бюджету. Тінізація зайнятості є

одним із визначальних факторів зростання дефіциту бюджету та посилює коливання ринкової кон'юнктури на ринку праці, тому реалізація інституційно-правових заходів її зниження позитивно вплине на економічне відновлення держави і зменшить кризові явища в економіці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Prońko J., Kaczmarczyk B. Bezpieczeństwo państwa-pojęcie, istota, strategia, system. *Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego*. 2015. № 9.

2. Wojtaszczyk K. Kompendium wiedzy o państwie, Liber, Warszawa 1998, s. 12.

3. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2020. URL: <https://www.gov.pl/attachment/e9193263-e437-4bf0-a7ba-bf4c72f05560>.

4. Піхоцький В., Піхоцька М. Економічна безпека держави в сучасних умовах функціонування. *Бізнес. Інновації. Менеджмент: проблеми та перспективи*. 2022. С. 192–192.

5. Хринюк О. С., Корчовна М. Р. Система забезпечення економічної безпеки підприємства: основні елементи. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3927>.

6. Бондаревська К. В. Стратегія забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України. *Бізнес Інформ*. 2020. № 12. С. 238–244.

7. Тіньова економіка. Аналітична записка. Загальні тенденції 2021 року. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.

8. Детінізація доходів – записка майбутнього! URL: <https://oda.od.gov.ua/gromadyanam/detinizacziya-dohodiv-gromadyan-ta-zajnyatosti-naselennya/detinizacziya-dohodiv-zaporuka-majbutnogo>.

9. Детінізація доходів громадян – записка майбутнього. URL: <https://info.nvrada.gov.ua/detinizacziya-dohodiv-gromadyan-zaporuka-majbutnogo>.

10. Мордас І. В. Детінізація економіки як чинник забезпечення економічної безпеки держави. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2015. № 1. С. 98–103.

11. Детінізація доходів чи анонімна амністія капіталів. На що варто звернути увагу у тексті законопроекту № 5153. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/detinizacziya-dohodiv-chi-anonimna-amnistiya-kapitaliv-na-shcho-varto-zvernuti-uvagu-u-teksti-zakonop.html>.

12. Уряд дав старт боротьбі з тінізацією праці URL: <https://news.dtk.ua/labor/labor-relations/50132>.

13. Російське вторгнення в Україну уповільнює темпи економічного відновлення після пандемії країн з перехідною економікою Європи та Центральної Азії. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2022/10/04/russian-invasion-of-ukraine-impedes-post-pandemic-economic-recovery-in-emerging-europe-and-central-asia>.

2. Wojtaszczyk K. (1998) Kompendium wiedzy o państwie, Liber, Warszawa, p. 12. [in Poland]

3. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2020 Available at: <https://www.gov.pl/attachment/e9193263-e437-4bf0-a7ba-bf4c72f05560>. [in Poland]

4. Pikhotskiy V., Pikhotska M. (2022) Ekonomichna bezpeka derzhavy v suchasnykh umovakh funktsionuvannya [Economic security of the state in modern operating conditions]. *Biznes. Innovatsii. Menedzhment: problemy ta perspektyvy*, pp. 192–192. [in Ukrainian]

5. Khryniuk, O. S., Korchovna M. R. (2015) Systema zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: osnovni element [The system of ensuring the economic security of the enterprise: the main elements]. *Efektivna ekonomika*, no. 3. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3927>. [in Ukrainian]

6. Bondarevska K. V. (2020) Stratehiia zabezpechennia sotsialnoi bezpeky na rynku pratsi Ukrainy [The strategy of ensuring social security in the labor market of Ukraine]. *Biznes Inform*. P. 238–244. [in Ukrainian]

7. Tinova ekonomika. Analitichna zapyska. Zahalni tendentsii 2021 roku [Shadow economy. Analytical note. General trends of 2021]. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>. [in Ukrainian]

8. Detinizatsiia dokhodiv – zaporuka maibutnoho! [Detinization of income is the key to the future!]. Available at: <https://oda.od.gov.ua/gromadyanam/detinizacziya-dohodiv-gromadyan-ta-zajnyatosti-naselennya/detinizacziya-dohodiv-zaporuka-majbutnogo>. [in Ukrainian]

9. Detinizatsiia dokhodiv hromadian – zaporuka maibutnoho [Detinization of citizens' incomes is the key to the future]. Available at: <https://info.nvrada.gov.ua/detinizacziya-dohodiv-gromadyan-zaporuka-majbutnogo>. [in Ukrainian]

10. Mordas I. V. (2015) Detinizatsiia ekonomiky yak chynnyk zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Detinization of the economy as a factor in ensuring the economic security of the state]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, no. 1, pp. 98–103. [in Ukrainian]

11. Detinizatsiia dokhodiv chy anonimna amnistiia kapitaliv. Na shcho varto zvernuty uvahu u teksti zakonoproektu № 5153 [Detinization of income or anonymous capital amnesty. What should be paid attention to in the text of the draft law No. 5153]. Available at: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/detinizacziya-dohodiv-chi-anonimna-amnistiya-kapitaliv-na-shcho-varto-zvernuti-uvagu-u-teksti-zakonop.html>. [in Ukrainian]

12. Uriad dav start borotbi z tinizatsiieu pratsi [The government launched a fight against the tinization of labor]. Available at: <https://news.dtk.ua/labor/labor-relations/50132>.

13. Rosiiske vtorhnennia v Ukrainu upovilniuie tempy ekonomichnoho vidnovlennia pislia pandemii krain z perekhidnoiu ekonomikou Yevropy ta Tsentralnoi Azii [The Russian invasion of Ukraine is slowing the pace of post-pandemic economic recovery in the transition economies of Europe and Central Asia]. Available at: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2022/10/04/russian-invasion-of-ukraine-impedes-post-pandemic-economic-recovery-in-emerging-europe-and-central-asia> [in Ukrainian].

REFERENCES:

1. Prońko J., (2015) Kaczmarczyk B. Bezpieczeństwo państwa-pojęcie, istota, strategia, system. *Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego*. № 9. [in Poland]